
*О.С. Скубашевська,
кандидат педагогічних наук,
доцент Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова*

ІННОВАЦІЙНА ОСВІТА ЯК АКТ ТВОРЧОСТІ

На відміну від попередніх етапів розвитку виробництва, під час яких основна частина суспільної праці мала репродуктивний характер, доля творчої праці сьогодні істотно зростає, оскільки розвиток науково-технічного прогресу залежить від кількості і якості творчо розвинутих фахівців, від їх здатності забезпечити швидкий розвиток науки, техніки, виробництва. Їх спрямованість на інновації дає гарантії чіткого бачення недоліків і обмежень наявних технологій, плідного пошуку і творчого розроблення нових, своєчасного впровадження альтернативних рішень, які створюють конкурентні переваги і забезпечують бажану ефективність функціонування виробничої, комерційної чи іншої системи [1, 27]. Отже, з кожним роком підвищується ступінь інноваційності робітничих місць, а отже, зростає попит на творчих людей. Це означає, що однією з головних властивостей сучасного фахівця стає не лише великий обсяг професійних знань, умінь і навичок, а й здатність до творчого вирішення професійних завдань, до нових винаходів і відкриттів, сучасною мовою – до інновацій.

У відповідь на означені запити суспільства відбуваються інноваційні процеси в системі освіти. Останні безпосередньо пов'язані з вирішенням завдання розроблення методологічних підстав переорієнтації освіти на інтереси безперервного процесу самовдосконалення особистості, з впровадженням моделі особистісно зорієнтованого навчання і виховання, що має створити умови для здобування високоякісної освіти якомога більшої кількості громадян. Загальною тенденцією розвитку освіти є її спрямування до гуманізації, оскільки людство навчилося цінувати творчість, свободу і вільний вибір духовних цінностей. У центрі уваги суспільства освічених має бути людина з її істотними принципами діяльності: толерантністю, співробітництвом, діалогом культур і демократією. Освіта стає безперервною, одна її ланка має гармонійно продовжувати іншу, створюючи атмосферу творчості, спрямованості на постійне самовдосконалення людини.

Розвиток усіх перелічених тенденцій пов'язаний із впровадженням у систему освіти певних, раніше відсутніх, компонентів, або заміною наявних на більш досконалі. Новий навчальний план, новий підручник, нова організація занять, нові засоби навчання й технологія навчання – ці словосполучення ми чуємо дедалі частіше. Усі вони мають своєю передумовою раніше невідомий стан і результат, розвивають теорію і практику навчання і виховання.

Щодо суті педагогічних інновацій зазначимо, що їх функцією є конструювання стратегії освіти, тобто прогнозування і перспектив її розвитку. Так вважають учені Академії педагогічних наук України, зокрема, В.Андрущенко, І.Бех, Л.Даниленко, І.Зязюн, В.Кремень, В.Мадзигон та ін. У результаті аналізу різних підходів до визначення педагогічних інновацій і досліджуючи механізми їх створення, Г.Сиротинко визначає це поняття як результат (продукт) процесу створення нового, що, відповідно, оновлює педагогічну теорію і практику, оптимізуючи досягнення поставленої перед суспільством освітньої мети. Отже, педагогічні інновації – це загальна назва нового педагогічного продукту (теоретичного, практичного), що залучається до навчально-виховного процесу – концепції, теорії, системи, моделі, методики, технології, методи, прийоми тощо.

Інноваційна освіта стосується не лише розроблення й впровадження нововведень (які, до речі, часто-густо заміняють термінами “осучаснення”, “удосконалення”, “оптимізація”, “модернізація викладання” тощо), а й процесу всебічного реформування

освіти, якісних змін у способі діяльності особи, стилі її життя. Динаміка перетворень у технологіях виробництва, соціальних і економічних структурах, яка сьогодні стала значно випереджати динаміку зміни людських поколінь, змушує сучасну людину твердо і рішуче робити вибір не лише певного різновиду діяльності й способу його осягнення, а й подальшого особистісного розвитку. Для цього кожна людина повинна мати особистий суверенітет, бути вільною і творчою, здатною безперервно самовизначатись не тільки і не стільки за цілями діяльності, скільки за загальнолюдськими цінностями, “спрямованою бути” в повноті своєї людської сутності самоздійснюватися, самоактуалізовуватися. Така особистість здатна не лише гармонійно адаптуватись до соціальних змін, а й змінювати світ, змінюючись і розвиваючись при цьому сама, за покликом своєї душі долучатися до соціальної співтворчості, сутнісно впливати на суспільне відродження, свідомо його прогнозувати і здійснювати. Тому основною метою інноваційної системи є засвоєння способів діяльності людини в незнайомій ситуації, надання досвіду творчої самостійної діяльності та створення умов для зростання особистого досвіду.

Перед освітою стоїть завдання втілити в життя положення про те, що кожна людина є талановитою, а, відтак, має розкрити свій талант на власну користь і користь суспільству. Йдеться, таким чином, про запуск індивідуального механізму талановитості, який надалі функціонуватиме за самовідтворювальним принципом. Адже економічні, наукові, культурні досягнення забезпечуються людьми талановитими. Талановиті люди – це творці, новатори, вони ламають правила, стандарти, вони вмюють передбачати, дивитися по-новому на старі речі, саме їхня діяльність змінює світ. Ці люди бачать далі, мислять глибше, створюють нові різновиди праці, діяльності, нові напрями в науці, техніці, промисловості, вони впливають на зміни у суспільстві.

Творчість і інновації не можуть існувати окремо, адже творчість – це діяльність людини, що створює щось нове, що відрізняється неповторністю, оригінальністю. Виходить, інновації є результатами творчості. Створення інновацій – це завжди творчий процес, який відповідає умовам пошуку нового, оригінального, оптимального, хоча внаслідок здійснення цього пошуку не завжди виникає (і не завжди має виникати) щось нове. Тому сам процес творення некоректно називати інновацією. Скоріше, інновація є продуктом процесу творчого пошуку, результатом остаточної розробки нової ідеї. Процес можна назвати інноваційним тоді, коли йдеться про освоєння, поширення інновації в педагогічній практиці. Такий зв’язок творчості й інновацій пояснює, чому сьогодні на тлі інноваційних процесів у системі освіти особливо актуальними є проблеми виховання творчої особистості, розвитку її здібностей та створення умов для розкриття креативності як важливої складової її формування.

При цьому зауважимо, що *проблема творчості* в педагогіці не нова. Розвитку творчих здібностей вихованців приділяли значну увагу видатні педагоги минулого й сучасності: Ф.-В.-А. Дістервег, Й.-Г. Песталоцці, Я.А. Коменський, М.Монтесорі, В.О. Сухомлинський, К.Є. Цюлковський, Ш.Амонашвілі, С.Ф. Русова, Г.Г. Ващенко та ін. Зокрема, українська письменниця С.Ф. Русова писала, що треба звернути “велику увагу на формування розуму, на впорядкування розумових сил, на вироблення самого розуму й активної думки, а не на накидання в голову учня різноманітних знань” [2, 85], а один із творців української освітньо-виховної системи Г.Г. Ващенко доводив, що дитині потрібні “логічне мислення і творча фантазія” [3, 61].

Психологи вважають творчість важливою умовою людського існування, найбільшим здобутком людини і, водночас, звичайним явищем – оскільки творчість властива кожній людині, а не лише окремим індивідам. На думку П.Еббса, творчий процес визначається чотирма параметрами: несвідоме, свідоме, традиція, інновація. Дослідник визначає творче мислення як діалектичний рух у координатній площині двох взаємоперпендикулярних осей: вертикальної (свідоме-несвідоме) і горизонтальної (традиційне – нове) [4, 10].

Взагалі психологи, досліджуючи творчий процес, значно більше уваги приділяють вертикальній осі, пояснюючи процес творчості як взаємодію психічної складової з її уявою й інтуїцією та логічної складової з її аналізом, синтезом, алгоритмами тощо. При цьому інтуїтивне завдання, на думку багатьох дослідників, випереджає логічне. “Логічне розв’язання творчого завдання, – пише відомий фахівець у галузі психології творчості Я.О. Пономарьов, – виникає лише на ґрунті інтуїтивного, тобто тоді, коли завдання фактично вже розв’язано. Логічне розв’язання спричинює потреба передати інтуїтивне завдання іншій людині, обґрунтувати, довести правомірність такого розв’язання, використати його для розв’язання більш складного, однотипного завдання тощо” [5, 194].

Я.О. Пономарьов продовжує: “Інтуїтивний момент і формалізація його ефекту постають як творче мислення, будучи центральною ланкою психічного механізму творчої діяльності” [5, 207]. Цікаво, що раніше такого висновку дійшов відомий французький математик Анрі Пуанкаре, який писав, що “логіка й інтуїція відіграють кожна свою роль. Обидві вони неминучі. Логіка, яка одна може дати вірогідність, є знаряддям доказу; інтуїція є знаряддям винахідництва” [6, 215]. Важливе значення інтуїції відзначає і відомий канадський вчений Ганс Сельє: “Творчість сама по собі завжди підсвідома: лише під час перевірення й використання продуктів творчої діяльності застосовується свідомий аналіз. Інстинкт породжує думки, не усвідомлюючи способів мислення, а інтелект користується думками, але не спроможний їх створювати [7, 64].

Більшість психологів і педагогів, зокрема й перелічені вище, твердять, що період дитинства має суттєво важливе значення для формування творчих здібностей. Саме в дитячому віці ми починаємо творчо мислити, оскільки кожна нова ситуація потребує нашого нового мислення. Але з віком велика кількість вироблених стереотипів робить наші вчинки стандартними, мислення – ординарним, ми втрачаємо творчий підхід до справ. Лише за тих умов, що з раннього дитинства розвивається й активізується ініціатива дитини, коли вона оточена відповідним середовищем і системою відносин, творчий підхід не втрачається.

Творче начало породжує в дитині живу фантазію й уяву. Творчість за своєю природою заснована на бажанні робити щось таке, що до тебе ще ніхто не робив, або зробити кращим те, що вже існувало. Інакше кажучи, творче начало в людині – це завжди прагнення вперед, до кращого, до прогресу, до найвищої досконалості.

У дитинстві творчі здібності розвиваються через ігри й мистецтво. Якщо творчі й розвивальні ігри – це нові техніки, то різноманітні форми художнього й естетичного виховання (музика, образотворче мистецтво, література, театр) відомі всім поколінням. До речі, мистецтво взагалі відіграє велику роль у вихованні творчого начала навіть дорослої людини. За своєю дивовижною здатністю викликати у людини творче натхнення і фантазію, мистецтво, поряд із здатністю людини сприймати прекрасне в навколишній дійсності, посідає перше місце. Незважаючи на суттєві розбіжності у розумінні сутності мистецтва, видатні мислителі доходили здебільшого єдиної думки, що мистецтво є одним із найпотужніших засобів виховання творчої особистості. Привертаючи нас до вищої людської краси і свободи, мистецтво має особливу здатність викликати творче натхнення внаслідок збудження почуттів, стає для людини неоціненним живильним джерелом творчої енергії й наснаги, допомагає розкрити ще неусвідомлені власні можливості, мобілізувати внутрішні ресурси і ефективніше реалізувати творчі задуми. Про велику роль мистецтва, творчої фантазії у розвитку наукового мислення свідчить той факт, що значну частину науково-технічних проблем висувало спочатку мистецтво, а лише потім, часто навіть через століття, їх сприймали й вирішували наука та техніка. Досвід видатних особистостей всесвітньої історії засвідчує, що поєднання мистецького й наукового бачення є бажаним, надзвичайно плідним і корисним для людства. Тому в процесі людського пізнання завжди має бути наявним естетичний момент.

Освіта покликана виховувати творчу особистість, здатну продукувати оригінальні ідеї у різноманітних сферах діяльності (як у науковій, так і в мистецькій). Роль естетичного виховання у формуванні творчої позиції полягає у тому, що воно не лише сприяє розвитку відчуттів, оформленню людської чуттєвості та її збагаченню, а й освічує, обґрунтовує потребу творчого ставлення до світу.

Розвиток творчого потенціалу – це досягнення вищого рівня управління у відносинах людини зі світом, оскільки, перетворюючи й поповнюючи світ, людина завдає певний тип і зміст взаємодії зі світом. Від здібності й творчості, в кінцевому рахунку, залежить багатство держави, тому саме вона має прагнути того, щоб людина вміла реалізовувати евристичну гру своїх життєвих сил.

У багатьох державах світу на різних рівнях державного управління процесами навчання, виховання й освіти вважають усі сфери мистецтва найефективнішими засобами впливу на розум, відчуття і волю людини, на формування творчих здібностей кожної людини на основі її природних обдарувань. Тому в цих країнах роблять усе для того, щоб із раннього дитинства, а потім у дошкільному і шкільному вихованні й освіті дізнатися, зрозуміти, хто із чим народився і що потрібно зробити, щоб ці природні таланти виявилися і почали працювати на благо як самого власника талантів, так і всього суспільства. Наприклад, в Японії, де велику увагу приділяють естетичному вихованню, вважають, що глибоким знанням в галузі техніки і точних наук людина з розвинутим образним асоціативним мисленням оволодіває скоріше, й саме художня освіта краще, ніж інші різновиди занять, розвиває в дитини гнучкі образно-асоціативні форми мислення. Не треба, мабуть, доводити, що значні успіхи японської науки і техніки пов'язані не в останню чергу і з цим підходом.

Зазначимо, що в процесі модернізації вітчизняної освіти проблема розвитку творчої особистості постала як комплексна й багатоскладова. Її теоретичну базу становлять питання загальних філософських визначень творчості, психології творчості і педагогіки формування творчих здібностей і якостей особистості учнів.

Різні автори визначають здатність до творчості по-різному, але загальним є те, що здатність до творчості полягає в створенні нового, оригінального. Л.С. Рубінштейн до цього додає, що потім це нове, оригінальне входить не лише в історію розвитку самого творця, а й у історію розвитку науки, мистецтва, А.М. Матюшкін називає цю здатність вмінням ставити нові проблеми, а І.Зимня, Ю.Карпова, Е.Лузік – можливістю проектувати і генерувати ідеї.

Критерієм творчості при цьому є не якість результату, а характеристики і процеси, які активізують творчу продуктивність – саме це називають креативністю. Е.Лузік останню визначає як “процес і комплекс психічних властивостей індивіда, що сприяють самостійному висуванню проблем, генерування великої кількості оригінальних ідей та нестандартному їх вирішенню” [8, 79]. Будучи невід’ємною частиною духовності й умовою саморозвитку особистості, креативність є істотним резервом її самоактуалізації, що виражається не так різноманітністю наявних і особистих знань, як сприятливістю до нових ідей і схильністю руйнувати або змінювати встановлені стереотипи з метою створення нового, пошуку нетривіальних, несподіваних і незвичайних рішень певних життєвих проблем.

На практиці проблему формування творчих якостей розв’язують викладачі і вчителі навчальних закладів. Проблема полягає в тому, що не можна навчити креативності, передаючи її з рук в руки, з уст в уста, як набір готових знань, як підручник, конспект чи лекцію. Вона має стати особистісною якістю, її поступовому формуванню слід приділяти увагу на кожному етапі, у кожній ланці складного ланцюга навчально-виховного процесу, починаючи від дошкільного й закінчуючи вищим навчальним закладом.

Проте цю особливість розвитку творчого мислення зовсім не враховувала система так званого підтримувального навчання, що склалася в минулому. Хоча видатні радянські педагогічні психологи, серед яких С.Л. Рубінштейн, Л.С. Виготський,

А.В. Брушлинський, А.М. Матюшкін, Я.О. Пономарьов та чимало інших, значну увагу в своїх працях і приділяли проблемі творчості, але суспільство не відчувало потреби у творчих особистостях, а тому й не виробляло відповідного соціального замовлення системі освіти. Радянське суспільство, яке за формальними показниками було одним із найосвіченіших у світі, високо цінувало й відтворювало класичну систему освіти, орієнтовану на трансляцію наукового знання. До того ж у радянській психології розуміння поняття “творчість” ґрунтувалось на марксистській ідеології про матеріалістичну природу речей, а отже, визначалось як процес розгортання людської діяльності, успішність якої оцінюється матеріальним результатом. Сучасна педагогіка і психологія виходить із наявності творчого потенціалу в кожній людині, незалежно від того, створює вона при цьому матеріальні цінності, корисні для суспільства, чи ні.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Товажнянський Л.Л., Романовський О.Г., Пономарьов О.С.* Формування і реалізація концепції підготовки національної гуманітарно-технічної еліти в НТУ “ХПІ”. – 2002.
2. Вища освіта України: Методологічні та соціально-виховні проблеми модернізації. – К., Запоріжжя, 2002. // Соціальна робота. Книга 6.
3. *Ващенко Г.Г.* Загальні методи навчання. – К., 1997.
4. Див.: *Кульчицька О.І.* Соціально-психологічні фактори формування таланта // Проблеми та перспективи формування національної гуманітарно-технічної еліти. – Вип. 5 (9) – Харків, 2004.
5. *Пономарев Я.А.* Психология творчества. – М., 1976.
6. *Пуанкаре А.* О науке. – М., 1990.
7. *Селье Г.* От мечты к открытию: Как стать ученым. – М., 1987.
8. *Лузік Е.* Креативність як критерій якості в системі підготовки фахівців профільних ВНЗ України // Вища освіта України. – 2006. – № 3.